

Aldanmış Kevakib'in Arketipleri

VÜGAR SULTANZADE*

ÖZ

Modern hikâye türünün Türk-İslam ülkeleri edebiyatlarında ilk örneklerinden olan *Aldanmış Kevakib* (1857) eserinin yazarı Mirza Fethali Ahundzade, hikâyenin konusunu İskender Bey Münşi'nin *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi* adlı eserinde bahsedilen bir olaydan aldığını yazar. Ancak tarihi bilgiler Münşi'nin bahsettiği hikâyedeki motifin orijinal olmadığını, Mezopotamya ve Hitit kaynaklarına dayandığını; dolayısıyla *Aldanmış Kevakib*'in çok daha eski arketiplere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar, gök cisimlerinin belli biçimlerinin, özellikle ay ve güneş tutulmalarının, müneccimlerce felaket simgesi olarak görüldüğü ve hükümdar için tehlikeli sayıldığı dönemlerde ülkenin başına geçici olarak “şar pûhi” (hükümdar naibi, yedek hükümdar) şeklinde adlandırılan birisinin getirilerek feda edilmesi motifinin yansıtıldığı kaynaklardır. Ahundzade'nin söz konusu kaynaklardan doğal olarak haberi olmamıştır, çünkü onun döneminde bunlar henüz bilim dünyasınca bilinmiyordu. *Aldanmış Kevakib* üzerine çok sayıdaki çalışmada bu kaynaklara şimdiye kadar dikkat çekilmemiştir. Bu çalışmada tasvir ve kıyaslama yöntemleri kullanılarak, Ahundzade'nin ele aldığı konunun Eski Çağ'daki arketipleri hakkında bilgi verilmiş, onlarla *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi* ve *Aldanmış Kevakib* arasındaki koşutluklar gösterilmiştir.

Anahtar sözcükler: Azerbaycan edebiyatı, Mirza Fethali Ahundzade, *Aldanmış Kevakib*, İskender Bey Münşi, *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*, “şar pûhi”

Mirza Fethali Ahundzade (1812-1878) tarafından kaleme alınmış *Aldanmış Kevakib* (Kandırılmış Yıldızlar) adlı eseri, Türk-İslam ülkeleri edebiyatlarında modern hikâye türünün ilk örneklerinden biridir. Tam

* Prof. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü/GAZİMAĞUSA-KKTC
E-posta: vugar.sultanzade@emu.edu.tr

adı *Aldanmış Kevakib veya Hikâyet-i Yusuf Şah* olan bu eser, Ahmed Midhat Efendi'nin *Kıssadan Hisse ve Letâif-i Rivayet*'inden daha önce, yani 1857 yılında yazılmış ve iki yıl sonra, yazarın altı komedisiyle birlikte *Temsilat* adlı kitabın içinde Tiflis'te yayımlanmıştır. Ahundzade, burada tasvir ettiği olayları İskender Bey Münşi'nin *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi* adlı eserindeki bir hikâyeden aldığını yazar. Tarihi bilgiler ise *Aldanmış Kevakib*'in arketiplerinin daha eski olduğunu ortaya koymaktadır. Ahundzade'nin eserleri ve özelde *Aldanmış Kevakib* üzerine birçok kitap ve makale yazılmış olsa da, bu çalışmalarda söz konusu kaynaklara şimdiye kadar dikkat çekilmemiştir (Efendiyev 1954; Qasımzade 1963; Memmedzade 1971; Buttanrı 2006). Çünkü bu kaynaklar edebiyat araştırmacıları tarafından pek bilinmemektedir. Ayrıca, eseri edebî açıdan araştıranları asıl meşgul eden, hikâyenin menşei değil, feodal hayatın bu hikâyeye üzerinden yapılan eleştirisi olmuştur. Ahundzade'nin yaratıcılığı açısından bu tür bir yaklaşım isabetlidir. Bu makalenin amacı ise, hikâyenin siyasî, sosyal, fikrî ve ahlakî mesajları üzerinde değil, tarihi kaynakları üzerinde dikkati yoğunlaştırmak ve Ahundzade'nin ele aldığı konunun Eski Çağ'daki arketipleri hakkında bilgi vermek, onlarla *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi* ve *Aldanmış Kevakib* arasındaki koşutlukları göstermektir. Bu çalışmada temel olarak, tasvir ve kıyaslama yöntemleri kullanılmıştır.

***Aldanmış Kevakib ile Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*'deki Olayın Karşılaştırılması**

Hikâyede bahsedilen olaylar, 1592'de İran'da Şah Abbas hâkimiyetinin yedinci yılında geçer. Şah Abbas, baharın ilk günlerinde münecciminden gök cisimlerinin alacağı bir biçimden dolayı saltanat sahibinin felakete uğrayacağı haberini alır. Şah, tedbir almaları için vezir vüzerasını huzura çağırır. Münecim Mevlana Cemaleddin'in önerisiyle, yıldızların beklenen biçimi oluşana kadar taht ve tacın katli vacip olan birisine bırakılması kararı alınır ve Yusuf adlı bir saraç hedef seçilir. Yusuf tahta çıkar çıkmaz halkın refah seviyesini yükseltmeye, ülkede işlerin adaletli yürümesine ve zulmü bitirmeye yönelik birtakım icraatlarda bulunur. Meydanlarda cellatların insan katletmesi, göz çıkarması ortadan kalkar ve şehir kapılarında parçalanmış insan cesetleri görülmez olur. Zulme ve haksızlıklara alışmış halka bunlar garip gelir. Bütün bunlar Yusuf Şah'ın beceriksizliği ve karakterinin zayıflığı olarak görülür. Şah Abbas'ın azledilmiş adamları, halkın bu tutumunu fırsat bilerek isyan çıkarır ve Şah Abbas'ı yeniden tahta geçirirler.

Ahundzade, *Aldanmış Kevakib*'i yazarken Münşi'den esinlense de, hem bazı kısımlarının farklı olması hem bazı yeni parçaların ilavesiyle *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*'deki olaydan ayrılır. Olayın kahramanlarına yazarların bakışı da bir-

birine taban tabana zıttır. Münşi için Şah Abbas, varlığıyla “dünyayı süsleyen” (âlemârâ) bir şahsiyettir. Ahundzade’ye göre ise, Şah Abbas gaddar, evlâtlarına bile acımayan, oğullarından birini öldüren, diğerinin de gözlerini çıkararak zalim bir hükümdardır. Vezir vüzerası da onun gibidir. Yazar onları kendi dilleriyle ifşa eder. Vezirin, serdarın ve diğerlerinin şahın huzuruna çağırılması, onların istişare esnasında kendi hizmetlerinden dem vurmaları, bu amaçla yapılmış ilavelerdir. Münşi’de bunlar yoktur; o, ancak şaha çareyi söyleyen müneccimin ismini zikretmiştir. Bu da Mevlana Cemaleddin değil, tam adıyla Mevlana Celaleddin Muhammed Müneccim Yazdı’dır. *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*’de “şerâfetli” bir bilim dalı olarak nitelenen müneccimlik için, Ahundzade “devlete ve millete zarardan başka bir faydası yok” diye yazar. Münşi’nin eserinde Yusuf içi dışı şeytanî birisidir. *Aldanmış Kevakib*’de ise Yusuf Saraç büyük bir sempatiyle tasvir edilmiştir. O, dürüst, onurlu, adil ve merhametli bir insandır. Münşi’nin Yusuf’u, kısa şahlığı müddetinde halkı için bir faaliyette bulunmaz ve kaderine boyun eğer. Ancak *Aldanmış Kevakib*’de Yusuf Saraç halk için yenilikler yapmaya çalışan biridir. Bunlar dışında, iki hikâye arasında bazı ayrıntılarda farklılıklar bulunur: Örneğin, birinde Yusuf kura ile, diğerinde ise başmollanın azmettirmesiyle kurban olarak seçilir. Bu gibi farklılıklara aşağıda arketiplerle kıyaslama yapılırken değinilecektir.

“Şar Pûhi” Geleneği ve *Aldanmış Kevakib*

Birtakım farklara rağmen, Ahundzade’nin hikâyesiyle Münşi’nin tasvir ettiği olayın motifi aynıdır. Bu, gerçek hükümdarı kehanetten kurtarmak için birinin geçici olarak tahta çıkarılması ve feda edilmesi motifidir. Tarihi kaynaklar incelendiğinde ise “yıldızları kandırma” düşüncesinin Müneccim Celaleddin’in orijinal keşfi olmadığı görülmektedir. “Yıldızları kandırma” motifinin, daha doğrusu, Akkadca bir ifadeye dayanarak “şar pûhi” (pûh şarri) ismi verilen ya da aynı ifadeyi çevirerek “hükümdar naibi” veya “yedek hükümdar” (Ersatzkönig, substitute king) terimiyle adlandırılan bu geleneğin kaynağı çok eskilere dayanmaktadır. Başta ay ve güneş tutulmaları olmak üzere, gök cisimlerinin almış oldukları veya alacakları belli biçimlerin o zamanın müneccimleri tarafından felaket sembolü olarak görüldüğü ve hükümdar için tehlikeli sayıldığı dönemlerde ülkenin başına geçici olarak “şar pûhi”nin getirilmesi, Mezopotamya’da özellikle de Asurlularda başvurulan bir yöntemdi. Bu şekilde gerçek hükümdar kurtulmuş sayılır ve onun yerine başka birisi kötü sona maruz kalırdı (Parpola 1983; Lawson 1994: 111-114). “Şar pûhi” geleneğinin kaynağının Sümer dönemine kadar uzadığı iddia edilmektedir (Frankfort 1948: 264; Beek 1966: 24).

Söz konusu gelenekten bahseden metinler buldukları ve yayımlandıkları ilk zamanlarda Asur tarihi uzmanlarınca yanlış yorumlanmıştır. Tarihçilerin metinleri, suçsuz bir insanın kurban edilmesi şeklinde yorumlamayı reddetmesini, Bottéro onların sadızmden uzak olan iyi niyetine bağlamıştır (1992: 140). Tabii bu yanlış yorumlamada mevcut kaynakların iyi durumda olmamasının ve dilinin ağırlığının da payı olmuştur. Ancak devam eden araştırmalar, metinlerde geçen olayların simgesel bir ritüel olmadığını, “şar pûhi”lerin gerçekten sonradan öldürülmek üzere tahta çıkarıldığını ortaya koydu (Soden 1956; Lambert 1957-58; Kümmel 1967; 1968; Oppenheim 1977: 100). “Şar pûhi” geleneğinin birçok detayı, özellikle Ninova mektup arşivinin keşfi ve mektupların Parpola tarafından yayımlanarak yorumlanmasından sonra netlik kazandı (1970; 1983). Bu mektupların çoğunluğunda kim tarafından ve ne zaman yazıldığı bilgisi yoktur, gönderildikleri hükümdarların ismi ise hiç not edilmemiştir. Ancak mektupların içeriklerindeki detaylara ve özellikle, güneş ve ay tutulması gibi bazı astronomik verilere dayanarak, hemen hepsinin Asur kralları Esarhaddon (M.Ö. 681-669) ve Aşurbanipal (M.Ö. 668-627) dönemlerinde yazılmış olduğu bilgisini elde etmek mümkündür (Parpola 1983: XII-XIII).

Arşivdeki mektuplardan otuzu şu veya bu şekilde hükümdarın yerini geçici olarak başkasının tutması hadiseleriyle ilgilidir. Mektup metinleri bu olayın, kralın öleceğinin habercisi olan kötü işaretlerden, kehanetten kaynaklandığını gösterir. Parpola'nın araştırmasına göre, bu kehanetler hep ay veya güneş tutulmasıyla ilgili olmuştur (1983: xxii-xxiii). Jüpiter'in de görünürde olmadığı durumlarda (ayın günleri ve bazen Venüs, Mars gibi gezegenlerin durumu da hesaba katılarak) bu ay ve güneş tutulmalarının ülkenin başındaki kişi için tehlike arz ettiği düşünülmüştür. *Aldanmış Kevakib* ve *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*'de de kehanet gök cisimleriyle ilgilidir, ancak farklı şekilde. Birincide Merih (Mars) ile Akrep'in bir araya gelmesi, ikincide ise iki yıldızın dört yere parçalanması münecimler tarafından felaket habercisi olarak görülür. Diğer bir fark şudur: Bu eserlerde gök cisimlerinin alacağı durum ve bununla da kehanetin gerçekleşeceği önceden söylenir. Eski Çağda ise “şar pûhi”nin tahta çıkması ve akabinde belli bir süre zarfında ölmesi, genellikle “post eventum” yani ay veya güneş tutulmasından sonra olmuştur (Parpola 1983: xxiv; Huber 2004: 343-344). *Aldanmış Kevakib*'de olduğu gibi, prototiplerinde de hükümdarın yerine başkasının geçmesi ve kimin seçilmesi gerektiği fikri onun kendisine ait olmamıştır. Genellikle bir “şar pûhi” aday seçen ve öneren baş kâhin olmuştur (Schott, Schaumberger 1941: 113; Soden 1956: 104). Ancak baş kâhin tarafından önerilse bile, son kararı o zamanlarda da hükümdarın verdiğini ve onun öneriye olumlu yaklaştığını kestirmek zor değildir.

Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi'deki Yusuf, Noktevi mezhebine mensuptur ve Derviş Hüsrev'in mürididir. Bu mezhepten olanlar her şeyin temelini sadece toprakta görür ve cennetin, cehennemin varlığına ve kıyamete inanmazlardı (Bkz. Amanat 2011). Öte yandan, Ahundzade'nin kahramanının problemi dinle değil, din adamlarıyla. Yusuf Saraç iyi bir dinî eğitim almış, fakat mollaların “teğallübünden” dolayı din adamı olmaktan vazgeçerek sade emekçi olmayı, ailesini elinin zahmetiyle geçindirmeyi tercih etmiştir. Yusuf'un din adamlarına muhalif bakışı, onun tehlikeli birisi olarak görülmesine sebep olmuş ve hedef olarak seçilmesinde başlıca rol oynamıştır. Eski Çağ'daki “şar pûhi”lerin de, hükümdar ve kâhinlerce tehlikeli sayılan, öldürülmesi istenen veya hayatı önemli görülmeyen kişiler arasından seçildiği metinlerden belli olmaktadır. Bu, bir savaş esiri, ölüm cezası verilmiş bir cani, hükümdarın siyasi düşmanı, zekâsı gelişmemiş biri, meselâ bir bahçıvan olabilirdi (Schott, Schaumberger 1941: 113; Labat 1945: 127; Grayson 1975: 154).

Aldanmış Kevakib'de saray aristokrasisi kehaneti Yusuf'tan saklar. Onlar yıldızları da Yusuf'u da kandırmak isterler. Yusuf kehanetle ilgili bilgiyi Hâce Mübarek'ten alır. Tarihi gerçeklik ise farklıdır: İşin aslını söyleyerek Yusuf'u şah yaparlar. Onun meseleden haberdar olduğu, Münecim Celaleddin'i gördüğünde, “Ey hazret molla, niçin benim kanımı dökmek istersin?” diye sitem etmesinden de belli olur (Fazil 2010: 803). *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*'de olduğu gibi, Eski Çağ'daki geleneğe neden tahta çıkarıldığı “şar pûhi”ye önceden bildirilirdi. O, kehanetle ilgili kendine söylenenleri Güneş tanrısı Şamaş'ın tanık olmasını isteyerek insanların önünde tekrarlamak ve sonucu kabul etmek zorunda olurdu. Bazen bunlar yazılı olarak yafta şeklinde elbisesine takılırdı. Dolayısıyla, kimin gerçek hükümdar olduğunu aslında herkes bilirdi. Ancak yine de “yıldızları kandırmak” için roller değişmiş olurdu. Gerçek hükümdara bu süre zarfında artık “kral” değil, “köylü”, “çiftçi” veya sadece “efendim” diye hitap edilirdi (Kümmel 1967: 178; Parpola 1983: xxvi; Tadmor 1986: 210). Giyim kuşamının da sade olduğunu, mektuplarda yazılmasa da, tahmin etmek mümkündür. Benzer durumda Şah Abbas'ın neler yaptığı konusunda fazla detay yoktur. Münşi, şahın birkaç hizmetkârıyla beraber atla dolaşıp memleket işlerinden tamamen ayrıldığını not eder (Fazil 2010: 804). Ahundzade ise sadece onun “napedit” olduğunu yani kaybolduğunu yazmakla yetinir.

Yusuf'un saraydaki hayatına gelince, her iki eserden onun gerçek şah gibi yaşadığı bilgisi elde edilebilir. “Şar pûhi” geleneği bu açıdan farklı değildir. Ninova arşivindeki mektuplarda “şar pûhi”nin şaşaayla karşılaşmasından, ona tahta çıkmadan önce şarap ikram edilmesinden, vücuduna kutsal yağ sürülmesinden, başına taç konması ve diğer krallık süsleriyle donatılmasından, tahtta otururken yanına “kraliçesi” olarak bir “kız” (batussü) veya “genç

hanım” (ardatu) verilmesinden bahsedilmektedir (Huber 2004: 348-349). Kinnier Wilson’un yayımladığı Nimrud listeleri, “şar pûhi”lerin kısa da olsa, ziyafet (naptunu) ve eğlencelerle dolu bir saray yaşantısı olduğunu göstermektedir. Çok sayıda aşçı, pastacı, şarkıcı, çalgıcı ve diğerleri “şar pûhi”nin emrinde olurdu. Hizmetinde olanların aşağı yukarı üçte biri -yaklaşık yüz kişi- korumalardan oluşurdu. Bu korumalar aslında “şar pûhi”yi korumak için değil de onun hâkimiyeti gerçekten ele alması ve hükümdarlık süresini uzatmasına karşı tedbir amacıyla teşkil edilirdi. Zira “şar puhî”nin hükümdarlığının kalıcı olma ihtimali vardı ve ihtimalin en azından bir durumda gerçekleşmiş olduğu, bu konudaki ilk tarihi kaynaktan öğrenilebilir. *Aldanmış Kevakib*’in ilk prototipi sayılabilecek bu kaynaktan, İsin hanedanından İrramitti hâkimiyeti döneminde (M.Ö. 1804-1796) hükümdarın, Enlil-bani adlı bahçıvanını kendi tahtına oturttuğu ve başına tacını koyduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu “yıldızları kandırma” fayda etmemiş ve gerçek kral ölmüştür. Böylelikle, tahtta oturan bahçıvan, hükümdar olarak kalmaya devam etmiştir (King 1907: 12-13; Labat 1945).

Ninova mektuplarında “şar pûhi”lerin tahtta kalma süresi farklılık göstermektedir. Onların içinde hükümdarlığı 100 gün, 47 gün, 20 gün ve sadece 7 gün süren de olmuştur. Gerçek hükümdarın yerini alma süresi en fazla yüz gün olabilirdi. Sürenin belirlenmesi genellikle gök cisimlerinin durumuna bağlıydı. Bu durumları inceleyenlerin görüşünü alarak, sürenin ne zaman biteceğine gerçek hükümdar karar verirdi. Yusuf’un şahlık süresine gelince, bu, Münşi’ye göre üç gün, Ahundzade’ye göre aşağı yukarı on iki gün sürmüştür. “Şar pûhi”ye ayrılmış süre, onun ve kraliçesinin ölümüyle, daha doğrusu öldürülmesiyle bitiyordu (Parpola 1983: xxvi). Katletme, yüksek dozda uyku ilacı vermek suretiyle veya daha hunhar yöntemlerle olabilirdi. Önemli olan yöntem değil kehanetin gerçekleşmesiydi, yani gerçek kralın kurtulmasıydı. Hükümdarın kurtulması, o dönemin inancına göre, ülkenin kurtulması demektir (Frankfort 1948: 262; Oppenheim 1977: 100). *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi* Yusuf’un sonu hakkında sadece “tahttan indi, tahta üzerine uzandı” diye yazar. Ancak metinden onun katledildiği anlaşılmaktadır. Çünkü olayın akabinde Şah Abbas, Yusuf’un mürşidi Derviş Hüsrev’i ve Noktevi’lerin diğer önde gelenlerini de idam ettirir (Fazıl 2010: 805-806). O dönemde (1593-1594) Noktevi’lerin büyük bir katliama maruz kaldığını tarihi kaynaklar da göstermektedir (Amanat 2001). *Aldanmış Kevakib*’de Yusuf’un sonunu, Ahundzade’nin ironiyle tasvir ettiği halk isyanı getirir.

Sonuç

Tanınmış Azerbaycanlı yazar Ahundzade'nin yazdığı, modern hikâye türünün Türk-İslam ülkeleri edebiyatlarında ilk örneklerinden olan *Aldanmış Kevakib* eserini inceleyen araştırmacılar daha çok bu hikâyenin kaynağı olarak *Tarih-i Alemârâ-yı Abbasi*'deki rivayet üzerinde durmuşlardır. Ancak bu tarihî eserde anlatılan hikâye ile Ahundzade'nin eserini karşılaştırmakla yetinmişlerdir. Ahundzade, kendisi de farkında olmadan aslında kökeni Sümerlere, Asur ve Babil'e dayanan bir motifi ele almıştır. Bu, gök cisimlerinin almış oldukları veya alacakları belli biçimlerin felaket simgesi olarak görüldüğü ve hükümdar için tehlikeli sayıldığı dönemlerde ülkenin başına geçici olarak "şar pûhi" adıyla anılan birisinin getirilmesi motifidir. Böylece gerçek hükümdar kurtulmuş sayılır ve onun yerine başka birisi "beklenen" felakete maruz kalırdı. Araştırmalar "şar pûhi" geleneğinin sadece Asur ve Babil ile sınırlı kalmadığını, Mezopotamya'ya yakın bölgelerde ve İran'da görüldüğünü ortaya koyar (Kümmel 1967; Beek 1966; Huber 2004). *Tarih-i Âlemârâ-yı Abbasi*'de tasvir edilen olay, İran'da bu geleneğin arkaikleşmiş olsa da 16. asra kadar unutulmadığını gösterir. Safevî tarihindeki söz konusu hikâyenin Orta Doğu'daki tarihî kaynaklarına inilen bu makalede, *Aldanmış Kevakib* eserindeki motifin en eski kaynaklarda izi sürülmüştür.

Kaynaklar

- Amanat, Abbas (2001). "The Nuqtawi Movement of Mahmud Pisikhani and his Persian Cycle of Mystical-Materialism", *Medieval Ismai'li History and Thought*, Ed. Daftary Farhad, Cambridge: Cambridge University Press, s.281-297.
- Axundzade, Mirze Feteli (2005). *Eserleri*, Bakı: Şerq-Qerb.
- Beek, M. A. (1966). "Der Ersatzkönig als Erzählmotiv in der altisraelitischen Literatur", *Supplements to Vetus Testamentum*, Leiden: E. J. Brill, s.24-32.
- Bottéro, Jean (1992). *Mesopotamia: Writing, Reasoning and the Gods*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Buttanrı, Müzeyyen (2006). *Mirza Fethali Ahundzade'nin Tiyatro Eserleri ve 'Aldanmış Kevakib' İsimli Hikayesi (Metinler ve İnceleme)*, Eskişehir: Eser Ofset.
- Efendiyev, H. (1954). *Mirze Feteli Axundov'un Nesri*, Bakı: Azərneşr.
- Frankfort, Henri (1948). *Kingship and the Gods: A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society & Nature*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Grayson, Albert Kirk (1975). *Assyrian and Babylonian Chronicles*, N.Y.: J.J. Augustin.
- Huber, Irene (2004). "Ersatzkönige in griechischem Gewand: Die Umformung der šar pûhi- Rituale bei Herodot, Berossos, Agathias und den Alexander-Histo-

- rikern", *Von Sumer bis Homer: Festschrift für Manfred Schretter zum 60. Geburtstag*, Ed. R. Rollinger, Münster: Ugarit, s.339-397.
- King, L. W. (1907). *Chronicles Concerning Early Babylonian Kings, Including Records of the Early History of the Kassites and the Country of the Sea*, London: Luzac and Co.
- Kümmel, Hans Martin (1967). *Ersatzrituale für den hethitischen König*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- (1968). "Ersatzkönig und Sündenbock", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 80, s.289-318.
- Labat, René. (1945). "Le Sort des Substituts Royaux en Assyrie au Temps Sargonides", *Revue d'Assyriologie* 40, s.123-142.
- Lambert, Wilfred G. (1957-58). "A Part of the Ritual for the Substitute King", *Archiv für Orientforschung* 18, s.109-112.
- Lawson, Jack Newton (1994). *The Concept of Fate in Ancient Mesopotamia of the First Millenium: Toward an Understanding of Šimtu*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Memmedzade, H. (1971). *Mirze Feteli Axundov ve Şerq*, Bakı: Azerneşr.
- Oppenheim, A. Leo (1977). *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Parpola, Simo (1970). *Letters from Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Ashurbanipal, Part I*, Kevelaer - Neukirchen Vluyn: Verlag Butzon&Bercker.
- (1983). *Letters from Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Ashurbanipal, Part II*, Kevelaer - Neukirchen Vluyn: Verlag Butzon&Bercker.
- Qasımzade, Feyzulla (1963). *M. F. Axundov'un Heyat ve Yaradıcılığ*, Bakı: Azerneşr.
- Schott, Albert ve Joh. Schaumberger (1941). "Vier Briefe Mar-Ištars an Asarhaddon über Himmelserscheinungen der Jahre -670/668", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 1-2, s.89-130.
- Soden, Wolfram von (1956). "Beiträge zum Verständnis der assyrischen Briefe über die Ersatzkönigriten", *Festschrift für Prof. Dr. Viktor Christian*, Ed. K. Schubert, J. Botterweck, J. Knobloch, Wien: Norting der Wissenschaftlichen Verbände Österreichs, s.100-107.
- Tadmor, Hayim (1986). "Monarchy and the Elite in Assyria and Babylonia: The Question of Royal Accountability", *The Origins and Diversity of Axial Age Civilizations*, Ed. S. N. Eisenstadt, New York: State University of New York Press, s.203-224.
- Türkman, İsgender Bey Münşi (2010). *Dünyanı Bezeyen Abbasın Tarixi (Tarixe-Ale-maraye-Abbasi)*. Çev. Şahin Fazil, Bakı: Şerq-Qerb.

ABSTRACT

The Archetypes of *Aldanmış Kevakib*

Mirza Fatali Akhundzade, the author of *Aldanmış Kevakib* (1857), one of the first stories of modern type in the literatures of the Turkic-Islamic countries, pointed out that the theme of the story was taken from Iskender Bey Munshi's *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*. However, historical parallels expose that the first prototypes of *Aldanmış Kevakib* are older, since the motif in the story of Munshi is not original and its roots date back to ancient ages. These archetypes are the Mesopotamia and Hittite sources which include the motif of sacrificing the so-called "şar pûhi" (substitute king), a person who become a temporary king when celestial omens, especially lunar and solar eclipses, showed the real king to be in danger in the frame of ancient astrology. Akhundzade himself had naturally no idea about these sources because they were not discovered by historians until that time. These sources have not been mentioned in studies on *Aldanmış Kevakib* until now. This article gives information about the archetypes of *Aldanmış Kevakib*. In this way, the parallels between the story and the ancient sources, as well as *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi* are shown.

Keywords: Azerbaijan literature, Mirza Fatali Akhundzade, *Aldanmış Kevakib*, Iskender Bey Munshi, *Tarih-i Âlemârâ-yi Abbasi*, "şar pûhi"

